

POLITECHNIKA ŚLĄSKA
WYDZIAŁ AUTOMATYKI, ELEKTRONIKI I INFORMATYKI
KIERUNEK INFORMATYKA

Praca dyplomowa magisterska

Algorytm wyszukiwania z tabu do rozwiązywania problemu układania
planu zajęć

Autor: Michał Szluzy

Kierujący pracą: prof. dr hab. inż. Zbigniew Czech

Gliwice, czerwiec 2017

Streszczenie

The abstract will go here....

W tym miejscu można umieścić abstrakt pracy. W przeciwnym wypadku należy usunąć/zakomentować niniejszy fragment kodu.

Spis treści

1	Wprowadzenie	1
2	Algorytm wyszukiwania z tabu	2
2.1	Algorytmy heurystyczne i metaheurystyczne	2
2.2	Wyszukiwanie z tabu	3
2.2.1	Zasada działania algorytmu wyszukiwania z tabu	4
2.2.2	Sąsiedztwo rozwiązania	4
2.2.3	Kryteria aspiracji	6
2.2.4	Dywersyfikacji i intensyfikacja	7
3	Problem układania planu zajęć	8
3.1	Sformułowanie problemu	8
3.2	Rozmiar problemu	10
4	Format danych wejściowych	12
4.1	Budowa archiwum	12
4.2	Instancje	13
4.3	Okna czasowe	14
4.4	Zasoby	14
4.5	Zdarzenia	16
4.6	Ograniczenia	16

4.6.1	Przypisany czas	18
4.6.2	Unikanie konfliktów	18
4.6.3	Podział zdarzeń	18
4.6.4	Limit bezczynności	18
5	Implementacja	20
5.1	Implementacja algorytmu	20
5.1.1	Wczytywanie danych	20
5.1.2	Generowanie rozwiązania początkowego	21
5.1.3	Generowanie dostępnych ruchów algorytmu	22
5.1.4	Generowanie i ocenianie sąsiedztwa dla wybranego rozwiązania	22
5.1.5	Funkcja oceny rozwiązania	23
5.2	Specyfikacja wewnętrzna	24
5.2.1	Użyte technologie i narzędzia	24
5.2.2	Opis klas i ważniejszych funkcji	25
5.3	Specyfikacja zewnętrzna	26
6	Testowanie	27
6.1	Środowisko testowe	27
6.2	Zestaw danych testowych	27
6.3	Wyniki działania aplikacji	27
6.4	Znaczenie parametru długości Tabu.	27
7	Podsumowanie	28
	Bibliografia	29

Spis rysunków

2.1	Pseudokod algorytmu Tabu search	5
4.1	Szablon archiwum XHSTT.	12
4.2	Przykład archiwum w języku XML.	13
4.3	Szablon pojedynczej instancji.	13
4.4	Składnia kategorii: <i>Times</i>	14
4.5	Przykład deklaracji czwartego okna czasowego w poniedziałek.	15
4.6	Składnia kategorii: <i>Resources</i>	15
4.7	Przykład deklaracji zasobu jako sali komputerowej.	15
4.8	Składnia kategorii: <i>Events</i>	16
4.9	Przykład deklaracji zajęć języka angielskiego.	17
4.10	Składnia kategorii: <i>Constraints</i>	17
4.11	Przykład ograniczenia: <i>Assign time constraints</i>	19
5.1	Przykład wczytywania instancji za pomocą biblioteki <i>Xml.Linq</i>	21

Spis tabel

Rozdział 1

Wprowadzenie

Ala ma kota i kot ma ale

Rozdział 2

Algorytm wyszukiwania z tabu

2.1 Algorytmy heurystyczne i metaheurystyczne

Optymalizacja rozwiązań wykorzystywana jest w prawie każdym aspekcie życia. Podwyższanie jakości usług, obniżanie kosztów wyrobów, czy minimalizacja zużycia surowców to bardzo popularne zagadnienia optymalizacyjne. Medycyna, logistyka, ekonomia to przykłady dziedzin, w których optymalizacja znajduje swoje zastosowanie. Optymalizacja to minimalizacja bądź maksymalizacja pewnej funkcji, zwanej często funkcją oceny, która określa jakość rozwiązania danego problemu. Znalezienie minimum lub maksimum wymaga więc wyznaczenia funkcji oceny dla każdego możliwego rozwiązania problemu i wyborze rozwiązania o najlepszej wartości funkcji oceny. Niestety często rozmiar zadania, dla którego szukamy optymalnego rozwiązania, jest tak duży, że sprawdzenie wszystkich rozwiązań, bądź zastosowanie algorytmu znajdującego najlepsze rozwiązanie nie jest możliwe ze względu na zbyt długi czas wykonania. Liczba operacji, które należy wykonać często rośnie wykładniczo wraz ze wzrostem rozmiaru problemu. Stwarza to możliwość zastosowania heurystyk.

„Terminem heurystyka (z języka greckiego *heurisko* - znajduję) określa się sposób postępowania oparty na zdobytym doświadczeniu, wykorzystaniu istniejących faktów i reguł, w celu znalezienia odpowiedzi na postawione pytanie” [1]. Algorytmy heurystyczne to takie algorytmy, które na podstawie przebiegu obliczeń i otrzymywanych wynikach, starają się znaleźć jak najlepsze rozwiązanie problemu, jednak zwykle nie jest to rozwiązanie optymalne (tj. najlepsze wśród wszystkich możliwych rozwiązań). W zamian za możliwość otrzymania nieco gorszego rozwiązania uzyskamy krótszy czas

działania algorytmu. Algorytmy heurystyczne wykorzystywane są w przypadku, gdy dokładne algorytmy są z przyczyn technicznych zbyt kosztowne, lub gdy są nieznane (np. dla problemu przewidywania pogody). Często też używa się heurystyk by „nakierować” gotowy algorytm na rozwiązanie optymalne, co w rezultacie skróci czas jego wykonania.

Algorytmy heurystyczne możemy podzielić ze względu na sposób, w jaki generowane są nowe rozwiązania:

- Algorytmy probabilistyczne - wykorzystują czynnik losowości; często kolejne rozwiązanie wybierane jest losowo z określonej puli rozwiązań. Może to doprowadzić do różnych wyników końcowych otrzymanych w kolejnych wykonaniach algorytmu.
- Algorytmy deterministyczne - nie zawierają czynnika losowego. Otrzymywane rozwiązanie jest zawsze takie same, przy każdym wykonaniu algorytmu na takich samych danych wejściowych.

W niektórych algorytmach wykorzystane są dwie heurystyki, nadrzędna i podrzędna. Pierwsza z nich steruje i uzupełnia działanie drugiej heurystyki. Takie podejście nazywane jest przez niektórych badaczy metaheurystykami [1]. Inna definicja metaheurystyki to „procesy iteracje działające zgodnie z klasyczną metodą heurystyczną, wspomagane inteligentnie przez różne koncepcje eksplorowania i eksploataowania przestrzeni rozwiązań z użyciem technik uczących. Wspomaganie to ustrukturalnia informacje w celu sprawnego znalezienia rozwiązań bliskich optymalnemu” [3]. Po raz pierwszy termin metaheurystyki został użyty przez Freda Glovera w 1986 roku jako określenie algorytmów, które nie rozwiązują bezpośrednio żadnego problemu, lecz określają w jaki sposób budować algorytmy podrzędne w celu uzyskania rozwiązania [2].

2.2 Wyszukiwanie z tabu

Przykładem algorytmu metaheurystycznego jest algorytm wyszukiwania z tabu. Algorytm ten został zaproponowany w 1977 r. kiedy to Fred Glover przedstawił pracę na temat wykorzystania pamięci krótkotrwałej i długotrwałej w przeszukiwaniu lokalnym. Pamięć krótkotrwała służyła do zapamiętywania ostatnich „ruchów” algorytmu i była modyfikowana przez kolejne jego iteracje (pamiętane były wybrane wartości wykorzystywane przez algorytm w ostatnich iteracjach). Natomiast pamięć długotrwała

miała na celu pamiętanie najbardziej atrakcyjnych rozwiązań przestrzeni poszukiwań. To właśnie w oparciu o tę zasadę, Glover zaproponował w 1986 r. algorytm *Tabu Search*. Glover jest uznawany za autora algorytmu mimo tego, że w tym samym roku Michael Hansen opublikował pracę opisującą bardzo podobną heurystykę. Na przestrzeni lat algorytm został ulepszony i aktualnie dostępnych jest wiele jego różnych wersji, np. *Probabilistic Tabu Search* lub *Reactive Tabu Search*.

2.2.1 Zasada działania algorytmu wyszukiwania z tabu

Wyszukiwanie z tabu to metaheurystyka służąca do rozwiązywania problemów optymalizacji. Algorytm oparty na tej metaheurystyce dokonuje iteracyjnego przeszukiwania przestrzeni rozwiązań, z użyciem tzw. sąsiedztwa oraz na zapamiętuje ostatnio wykonane ruchy w celu uniknięcia ich powtarzania. Wywodzi się on bezpośrednio z metody przeszukiwania lokalnego, jednak jest od niej zdecydowanie skuteczniejszy dzięki możliwości „wychodzenia” z minimów lokalnych. Podstawą tej możliwości jest zaakceptowanie gorszego aktualnego rozwiązania w celu uzyskania rozwiązania lepszego. Możliwe jest to dzięki uaktualnianiu danych tabu, czyli listy ruchów, które algorytm już wykonał, co zabezpiecza algorytm przed powrotem w obszary przestrzeni rozwiązań już przeszukane. Obecność ruchów na liście tabu jest tymczasowa, co w konsekwencji blokuje dany ruch przez określoną liczbę iteracji. Możliwe jest złamanie tej zasady, ale tylko wtedy, gdy ruch spełnia tzw. kryterium aspiracji. Warunkiem zakończenia działania algorytmu jest najczęściej wykonanie określonej liczby iteracji lub osiągnięcie satysfakcjonującego rozwiązania. Możliwe jest również monitorowanie aktualnego wyniku i, jeżeli nie ulega on poprawie przez określoną liczbę iteracji, zatrzymanie wykonania algorytmu. Pseudokod działania algorytmu przedstawiony został na rysunku 2.1.

2.2.2 Sąsiedztwo rozwiązania

Najważniejszym czynnikiem, od którego zależy sukces algorytmu jest poprawnie zdefiniowane sąsiedztwo, które będzie przeszukiwane w danej iteracji. Do sąsiedztwa powinny należeć rozwiązania różniące się w sposób nieznaczny od rozwiązania bieżącego. Jednak sąsiedztwo powinno umożliwiać algorytmowi przejście w każdy obszar przestrzeni rozwiązań. Sposób w jaki definiowane jest sąsiedztwo zależy od danego problemu i typu jego rozwiązań. Rozwiązania problemu mogą być reprezentowane np.

```
1  s := s0;
2  sBest := s;
3  tabuList := new list[];
4  while (not stoppingCondition())
5      candidateList := generateCandidates();
6      bestCandidate := null;
7      for (sCandidate in candidateList)
8          if ((not tabuList.contains(sCandidate)) and
9              (fitness(sCandidate) > fitness(bestCandidate)))
10             bestCandidate := sCandidate;
11         end;
12     end;
13     s := bestCandidate;
14     if (fitness(bestCandidate) > fitness(sBest))
15         sBest := bestCandidate;
16     end
17     tabuList.push(bestCandidate);
18     if (tabuList.size > maxTabuSize)
19         tabuList.removeFirst();
20     end;
21 end;
22 return sBest;
```

Rysunek 2.1: Pseudokod algorytmu Tabu search

przez wektory binarne, wektory liczb rzeczywistych, czy dowolne permutacje elementów zadanych zbiorów. Jeżeli na przykład rozwiązaniem będzie permutacja pewnego zbioru n elementowego, to sąsiedztwem możemy określić jedno z trzech typów przejść (ruchów) między permutacjami:

- $\text{wstaw}(x, y)$ - wstawienie elementu y na pozycję x (permutacje z powtórzeniami),
- $\text{zamień}(x, y)$ - zamiana elementów na pozycjach x i y ,
- $\text{odwróć}(x, y)$ - odwrócenie kolejności występowania elementów, począwszy od elementu o indeksie x , aż do elementu na pozycji y .

Sąsiedztwem danej permutacji będzie więc każda inna permutacja uzyskana za pomocą, wybranego na początku, sposobu modyfikacji bieżącej permutacji. Dzięki tak zdefiniowanemu sąsiedztwu możliwe jest łatwe zidentyfikowanie ruchu za pomocą pary indeksów (x, y) . Para ta zostanie zapisana na liście tabu, a ruch ten będzie zablokowany przez następne iteracje.

Może się jednak okazać, że generowane sąsiedztwa są zbyt duże, by każdorazowo przeszukiwać je w całości. Stosowane jest wtedy zawężanie sąsiedztwa. Jednym ze sposobów zawężania jest losowy dobór sąsiedztwa. Wprowadza to element probabilistyczny do algorytmu, co zmniejsza prawdopodobieństwo powstania niepożądanych cykli. Jednak przy takim podejściu możemy pominąć obszary przestrzeni rozwiązań, w których znajduje się rozwiązanie optymalne.

2.2.3 Kryteria aspiracji

Może się zdarzyć, że zablokowanie pewnych ruchów doprowadzi do stagnacji procesu przeszukiwania lub całkowicie zablokuje kolejny ruch (np. w sytuacji, gdy wszystkie możliwe ruchy są na liście tabu). Jest to możliwe, ponieważ algorytm przechowuje tylko atrybuty rozwiązań, a nie całe rozwiązania. Kryterium aspiracji umożliwia zapobieganiu takiej sytuacji. Spełnienie kryterium aspiracji pozwala na złamanie zakazu tabu, czyli wykonanie ruchu, który znajduje się na liście ostatnio wykonanych. Najpopularniejszym i najprostszym kryterium aspiracji jest uzyskanie najlepszego, nieznanego jak dotąd, wyniku. Musi być ono lepsze od aktualnie najlepszego w celu uniknięcia zapętlenia. Jednak większość kryteriów aspiracji jest bardziej skomplikowana i opiera się na wyspecjalizowanym przewidywaniu możliwości powstania cyklu po wykonaniu określonego ruchu.

2.2.4 Dywersyfikacji i intensyfikacja

Ważnym aspektem algorytmu wyszukiwania z tabu jest pamięć długoterminowa. Służy ona do przechowywania danych o wykonanych już iteracjach i do budowania statystyk. Dzięki tym statystykom można modyfikować strategię poszukiwania. Głównym celem takich modyfikacji może być spełnienie jednego z dwóch kryteriów:

- Intensyfikacja - jeżeli według statystyki, w danym obszarze znajduje się dużo dobrych rozwiązań to algorytm zagęści obszar poszukiwań. Dzięki temu istnieje szansa na znalezienie jeszcze lepszego rozwiązania w danym obszarze.
- Dywersyfikacja - jest to powiększenie obszaru poszukiwań. Najczęściej stosowanym sposobem jest nakładanie kary na ruchy, które powtarzają się w perspektywie dłuższego czasu. Efektem tego jest „przeniesienie” algorytmu w inne rejony poszukiwań, co zmniejsza szanse na pominięcie najlepszych rozwiązań.

Wykorzystanie intensyfikacji i dywersyfikacji w znacznie mierze poprawia efektywność algorytmu, dlatego kryteria te są wykorzystywane w większości nowych wersji algorytmu *Tabu Search*.

Rozdział 3

Problem układania planu zajęć

3.1 Sformułowanie problemu

Problem układania planu zajęć można sformułować następująco. Dana jest lista określonych wydarzeń, dostępnych okien czasowych i zasobów. Należy przyporządkować wydarzeniom okna czasowe oraz zasoby w taki sposób, by spełnić przyjęte założenia. W formułowanym problemie:

- wydarzeniami są poszczególne lekcje odbywające się w ciągu jednego tygodnia,
- dostępnymi oknami czasowymi są godziny w których mogą odbywać się zajęcia (np. od poniedziałku do piątku w godzinach między 8:00 a 18:00),
- zasoby to dostępne sale lekcyjne, nauczyciele prowadzący zajęcia, grupy uczniów itp.

Układanie planu zajęć wymaga spełnienia określonych ograniczeń. Mianowicie nie można wypełnić dostępnych okien czasowych według z góry przyjętej kolejności, ponieważ jest prawdopodobne, że pojawią się konflikty i plan zajęć nie będzie możliwy do zrealizowania. Aby tego uniknąć trzeba spełnić tzw. ograniczenia twarde, czyli takie, które zawsze muszą zostać spełnione, by plan mógł być możliwy do zrealizowania. Istnieją również ograniczenia miękkie, które określają jakość ułożonego planu. Ograniczenia te nie muszą zostać spełnione, ale algorytm układania planu zajęć powinien brać je pod uwagę.

Przykłady ograniczeń:

- twarde:
 - zasób nie może być wykorzystany w dwóch miejscach w tym samym czasie (np. dany nauczyciel nie może prowadzić jednocześnie zajęć w dwóch różnych salach),
 - nie występują zajęcia, które nie zostały przypisane do okien czasowych w ułożonym planie.
- miękkie:
 - brak dłuższych przerw między zajęciami dla uczniów,
 - odpowiednie przerwy między zajęciami (np. 15 - lub 20 - minutowe),
 - liczba dni roboczych, w których nauczyciele prowadzą zajęcia, powinna być minimalizowana,
 - brak bloków zajęć danego typu (np. dana grupa uczniów nie powinna mieć kolejno czterech lekcji matematyki).

Często jednak dla wyjściowej siatki zajęć spełnienie wymagań twardych jest niemożliwe. Wynika to najczęściej z za małej liczby zasobów (za mało nauczycieli mogących prowadzić jeden przedmiot lub za mało sal). W algorytmach szuka się wtedy planu z najmniejszą liczbą niespełnionych wymagań, które są usuwane ręcznie przez szukanie określonych kompromisów (np. dołożenie okna czasowego, zatrudnienie dodatkowego nauczyciela, zaplanowanie zajęć tego samego typu dla dwóch mniejszych grup w jednej sali).

Ograniczenia miękkie to w istocie życzenia nauczycieli i uczniów co do tego jak plan powinien wyglądać. Niespełnienie tych ograniczeń wpływa na końcową ocenę planu zajęć, niespełnione ograniczenia mogą mieć określone wagi w zależności od ich istotności. Niektóre plany zajęć układane są ze szczególnym uwzględnieniem uczniów (mała liczba okienek, równomierne rozłożenie zajęć, brak bloków zajęć tego samego typu, odpowiednia przerwa między zajęciami), a niektóre z uwzględnieniem potrzeb prowadzących (zajęcia skumulowane w ciągu dwóch dni tygodnia by umożliwić pracę w innej szkole). Założenia te z reguły precyzuje osoba uruchamiająca wykonanie planu przez odpowiednie skonfigurowanie parametrów algorytmu i zdefiniowanie funkcji oceny wygenerowanego planu.

Funkcja oceny planu zajęć z reguły przewiduje nakładanie punktów karnych za niespełnienie określonych ograniczeń. Każde ograniczenie ma ustaloną liczbę punktów karnych, przy czym ograniczenia twarde powinny mieć dużo większą wagę od ograniczeń miękkich. Im więcej punktów karnych ma plan tym jest gorszy. To właśnie na podstawie funkcji oceny planu większość algorytmów starta się ułożyć jak najlepszy plan zajęć.

3.2 Rozmiar problemu

By dobrze zrozumieć potrzebę używania algorytmów heurystycznych przy wyszukiwaniu najlepszego planu zajęć warto przybliżyć pojęcie skali problemu. W tym celu przedstawimy przykład planu zajęć dla amerykańskiej szkoły średniego rozmiaru. W przykładzie tym, każde ze zdarzeń ma przyporządkowane wcześniej zasoby. Przykład ten zawiera:

- okna czasowe - 40,
- nauczyciele - 27,
- sale - 30,
- grupy uczniów - 24,
- zdarzenia - 832,
- ograniczenia - 4.

Dostępnych jest 40 okien czasowych, które rozłożone na pięć dni zajęć w tygodniu dają osiem godzin zajęć dziennie. Jednocześnie odbywać się mogą 24 zajęcia. Liczba ta wynika z niepodzielności zasobów i jest minimalną liczbą spośród liczby nauczycieli, sal i grup uczniów. Maksymalna liczba zdarzeń, które mogą się odbywać w danym tygodniu wynosi więc:

$$40 \cdot 24 = 960,$$

$$960 > 832.$$

Maksymalna liczba zdarzeń jest większa od liczby zdarzeń zawartych w siatce zajęć podanego przykładu, więc realizacja planu zajęć zgodnego z powyższą specyfikacją zasobów jest możliwa.

Na jedną grupę uczniów przypada około 35 zdarzeń (832/24), które powinny być rozłożone na 40 okien czasowych. Uwzględniając możliwość wystąpienia okienek w trakcie zajęć, mamy więc 40-wyrazowy ciąg zdarzeń. Liczba możliwości, w które można te zajęcia rozłożyć, określa liczba permutacji $40!$, która wynosi:

$$40! = 8159152832478977343456112695961158942720000000000$$

Jest to 48 cyfrowa liczba możliwości rozłożenia zajęć w oknach czasowych dla jednej grupy. Liczbę tę trzeba pomnożyć przez liczbę grup.

Liczba możliwości może być jeszcze większa, jeżeli uwzględnimy to, że każde zajęcia mogą mieć przypisanego dowolnego nauczyciela z grupy osób uprawnionych do prowadzenia przedmiotu. Również sale zajęć mogą być różne dla danego wydarzenia. By zmniejszyć tę liczbę możliwości, odpowiednio modyfikuje się dane wejściowe. Każde zajęcia (zdarzenia) w danych wejściowych, mogą mieć przypisane na stałe zasoby takie jak sala, grupa i nauczyciel. Szukaną niewiadomą jest wtedy tylko termin odbywania się zajęć. Dzięki temu przestrzeń możliwych rozwiązań dla algorytmu układania planu zajęć zmniejsza się. Dodatkowo przypadek, w którym każde zajęcia mają wcześniej przypisanego prowadzącego, ma odzwierciedlenie w potrzebach współczesnych szkół, gdzie wyspecjalizowana kadra zatrudniana jest często w niepełnym wymiarze godzin, przez to może być przydzielona tylko do wybranej ilości zajęć.

Podjęcie, w którym zasoby, takie jak sala i nauczyciel, są przypisane z góry do zdarzeń, umożliwia szybsze działanie algorytmu. Jednak trzeba pamiętać, że ma to również wpływ na wynik końcowy. Może się zdarzyć przypadek, w który nie istnieje możliwość ułożenia optymalnego planu dla danych wejściowych, a wystarczyło by zamienić nauczyciela przypisanego do jednych zajęć, z innym nauczycielem tego samego przedmiotu, by odblokować nowe możliwości. Jednak z uwagi na czas działania algorytmu, jak i na dostępne dane testowe, zdecydowano się wybrać wariant, w którym do algorytmu przekazywane są zdarzenia z przypisanymi nauczycielami, salami oraz grupami, a algorytm wyszukuje tylko odpowiednie okna czasowe dla podanych zdarzeń.

Rozdział 4

Format danych wejściowych

Problem rozwiązywania planu zajęć jest zagadnieniem popularnym w świecie naukowym. Dostępnych jest wiele rozwiązań i ciągle powstają nowe. Jednak, by móc porównać ze sobą dwa różne algorytmy, konieczne jest operowanie na tych samych danych testowych. Z tego powodu naukowcy uzgodnili wspólny format danych wejściowych o nazwie XHSTT i stworzyli bazę danych wraz z przykładowymi rozwiązaniami [6]. Dane te zapisane są z wykorzystaniem języka XML. Format XHSTT ma duży stopień skomplikowania, dlatego postanowiono poświęcić cały rozdział na jego opisanie [4].

4.1 Budowa archiwum

Archiwum jest kolekcją instancji zawierających dane dla problemu układania planu zajęć, razem z potencjalnymi grupami rozwiązań. Każda grupa rozwiązań zawiera rozwiązania dla jednej instancji z archiwum. Ogólny szablon dokumentu przedstawiono na rysunku 4.1.

W tej notacji, słowa znajdujące się w tej samej linii oznaczają, że pierwsze słowo

```
1 HighSchoolTimetableArchive +Id
2   +MetaData
3   +Instances
4     *Instance
5   +SolutionGroups
6     *SolutionGroup
```

Rysunek 4.1: Szablon archiwum XHSTT.

```

1  <HighSchoolTimetableArchive Id="MyArchive">
2      <Instances>
3          <Instance>
4              ...
5          </Instance>
6          <Instance>
7              ...
8          </Instance>
9      </Instances>
10 </HighSchoolTimetableArchive>

```

Rysunek 4.2: Przykład archiwum w języku XML.

```

1  Instance Id
2      MetaData
3      Times
4      Resources
5      Events
6      Constraints

```

Rysunek 4.3: Szablon pojedynczej instancji.

jest nazwą kategorii, a kolejne słowa to jej atrybuty. Słowa umieszczone poniżej w zagłębieniach to nazwy podkategorii. Znak + przed nazwą oznacza, że kategoria lub atrybut jest czymś opcjonalnym. Znak * oznacza, że dana kategoria może wystąpić zero lub więcej razy. Przykład w formacie XML zaprezentowano na rysunku 4.2.

Opcjonalna kategoria *Metadata* zawiera podstawowe informacje na temat archiwum, takie jak: nazwa, autor, data powstania, opis oraz uwagi.

4.2 Instancje

Instancja jest to pojedynczy zestaw danych dla danego problemu układania planu zajęć, najczęściej dla pojedynczej szkoły i konkretnego roku (lub semestru). Składnie instancji zaprezentowano na rysunku 4.3. Wiele kategorii posiada atrybut *Id*, który służy do odnoszenia się do danej kategorii w dalszej części archiwum.

1	Times
2	+TimeGroups
3	*Time
4	:
5	TimeGroups
6	*Week
7	*Day
8	*TimeGroup
9	:
10	Time Id
11	Name
12	+Week
13	+Day
14	+TimeGroups

Rysunek 4.4: Składnia kategorii: *Times*.

4.3 Okna czasowe

Format XHSTT wspiera tylko prosty model czasu, gdzie czas podzielony jest na równe interwały zwane oknami czasowymi. Kategoria *Times* służy do definiowania tych okien. Podkategoria *TimeGroups* definiuje różne grupy czasowe takie jak dni, tygodnie oraz okresy w ciągu dnia. Podkategoria *Time* zawiera definicje okna czasowego, gdzie każde okno oprócz nazwy może mieć przypisany konkretny tydzień, dzień i inne grupy czasowe. Składnia kategorii *Times* wraz z podkategoriami znajduje się na rysunku 4.4. Przykład w języku XML znajduje się na rysunku 4.5. Przedstawia on czwarte okno czasowe w poniedziałek.

4.4 Zasoby

Zasoby są to wszystkie elementy przypisane do zdarzeń. Do zasobów najczęściej zaliczamy nauczycieli, sale i grupy uczniów, ale format XHSTT dopuszcza dowolne definiowanie zasobów. W skład kategorii *Resources* wchodzi również grupy i typy zasobów. Typ zasobów to np: nauczyciel, sala, grupa. Grupy zasobów gromadzą zasoby jednego typu np: nauczyciele języka polskiego. Składnia kategorii *Resources* zaprezentowana jest na rysunku 4.6, na rysunku 4.7 zaprezentowano przykładową deklarację sali komputerowej.

```

1      <Day Id="Monday">
2          <Name>Monday</Name>
3      </Day>
4      <TimeGroup Id="BeforeLunch">
5          <Name>BeforeLunch</Name>
6      </TimeGroup>
7      <Time Id="Mon4">
8          <Name>Mon4</Name>
9          <Day Reference="Monday"/>
10         <TimeGroups>
11             <TimeGroup Reference="BeforeLunch"/>
12         </TimeGroups>
13     </Time>

```

Rysunek 4.5: Przykład deklaracji czwartego okna czasowego w poniedziałek.

```

1      Resources
2          +ResourceTypes
3          +ResourceGroups
4          *Resource
5
6      ResourceType Id
7          Name
8
9      ResourceGroup Id
10         Name
11         ResourceType
12
13     Resource Id
14         Name
15         ResourceType
16         +ResourceGroups

```

Rysunek 4.6: Składnia kategorii: *Resources*.

```

1      <Resource Id="r03">
2          <Name>r03</Name>
3          <ResourceType Reference="Room"/>
4          <ResourceGroups>
5              <ResourceGroup Reference="LargeRoom"/>
6              <ResourceGroup Reference="ComputerLab"/>
7          </ResourceGroups>
8      </Resource>

```

Rysunek 4.7: Przykład deklaracji zasobu jako sali komputerowej.

1	Events
2	+EventGroups
3	*Event
4	
5	EventGroup Id
6	Name
7	
8	Event Id +Color
9	Name
10	Duration
11	+Course
12	+Time
13	+Resources
14	+ResourceGroups
15	+EventGroups

Rysunek 4.8: Składnia kategorii: *Events*.

4.5 Zdarzenia

Zdarzenia określone jest jako spotkanie pomiędzy zasobami, czyli w uproszczeniu są to zajęcia odbywające się w konkretnej sali, z konkretnym nauczycielem i grupą studentów. Przed zdarzeniami zdefiniowane mogą być ich grupy, takie jak np. zajęcia z kursu języka obcego. Same zdarzenia zawierają atrybuty określające ich czas trwania oraz termin odbycia się zajęć. Termin odbywania zajęć może być przypisany wcześniej lub może być pozostawiony pusty, w celu przypisania go przez algorytm układający plan zajęć. Dodatkowo zdarzenia posiadają parametr określający kolor zajęć wyświetlany na ułożonym planie. Składnia kategorii *Events* zaprezentowana jest na rysunku 4.8, na rysunku 4.9 zaprezentowano przykładową deklarację zajęć z języka angielskiego.

4.6 Ograniczenia

Format XHSTT pozwala definiować wiele ograniczeń planu zajęć. Wszystkie one opisane są szczegółowo na stronie internetowej [5]. W pracy zostały opisane tylko te, które są uwzględnione w implementacji. Ogólna składnia ograniczenia przedstawiona jest na rysunku 4.10. Każde z ograniczeń ma zdefiniowaną swoją wagę oraz sposób wyliczania funkcji kosztu (liniowa, kwadratowa). Każde ograniczenie jest rozdzielone na ograniczenie twarde lub miękkie poprzez parametr *Required*.


```

1  <Event Id="Event_Ang_01">
2      <Name>Ang_01</Name>
3      <Duration>2</Duration>
4      <Course Reference="AngCourse"/>
5      <Resources>
6          <Resource Reference="OS2">
7              <Role>Clas</Role>
8          </Resource>
9          <Resource Reference="HIL">
10             <Role>Teacher</Role>
11         </Resource>
12         <Resource Reference="Room_22">
13             <Role>Room</Role>
14         </Resource>
15     </Resources>
16     <EventGroups>
17         <EventGroup Reference="gr_EventsGeneral"/>
18         <EventGroup Reference="gr_EventsDuration2"/>
19     </EventGroups>
20 </Event>

```

Rysunek 4.9: Przykład deklaracji zajęć języka angielskiego.

```

1  AnyConstraint Id
2      Name
3      Required
4      Weight
5      CostFunction
6      AppliesTo

```

Rysunek 4.10: Składnia kategorii: *Constraints*.

4.6.1 Przypisany czas

Ograniczenie *Assign time constraints* określa, że każde zdarzenie musi mieć przypisany czas oraz definiuje koszt złamania tego ograniczenia. Może być przypisane do wszystkich wydarzeń lub tylko do wybranych grup. Przykład przedstawiono na rysunku 4.11.

4.6.2 Unikanie konfliktów

Ograniczenie *Avoid clashes constraints* określa, czy dane zasoby mogą być podzielone. To znaczy, czy nie są przypisane do dwóch lub więcej zdarzeń odbywających się w tym samym czasie. Jest to ograniczenie stosowane powszechnie, jednak mogą zdarzyć się przypadki, że układający dopuszcza odbywanie się dwóch zajęć w jednej sali jednocześnie (np. zajęcia wychowania fizycznego).

4.6.3 Podział zdarzeń

Ograniczenie *Split events constraints* określa, czy zdarzenia o długości dłuższej niż jeden mogą zostać podzielone i rozłożone na kilka dni. Ograniczenie to pozwala nam definiować minimalne i maksymalne długości bloków jednego zdarzenia.

4.6.4 Limit bezczynności

Ograniczenie *Limit idle times constraints* określa, czy mogą występować i jak długie są dopuszczalne przerwy między zajęciami. Określają, czy pomiędzy dwoma zajęciami jednego dnia, może wystąpić jedno lub więcej nieprzypisanych okien czasowych.

```
1 <AssignTimeConstraint Id="AssignTimes_2">
2   <Name>AssignTimes</Name>
3   <Required>true</Required>
4   <Weight>1</Weight>
5   <CostFunction>Linear</CostFunction>
6   <AppliesTo>
7     <EventGroups>
8       <EventGroup Reference="gr_EventsGeneral"/>
9     </EventGroups>
10  </AppliesTo>
11 </AssignTimeConstraint>
```

Rysunek 4.11: Przykład ograniczenia: *Assign time constraints*.

Rozdział 5

Implementacja

Problem układania planu zajęć można próbować rozwiązać za pomocą algorytmu *Tabu search*. Jednak podczas implementacji napotkać można dużą ilość przeszkód, związaną ze złożonością problemu układania planu zajęć. Rozmiar generowanego sąsiedztwa czy poziom skomplikowania funkcji oceny to tylko niektóre z nich. Poniżej omówiona została próba implementacji algorytmu oraz specyfikacja wewnętrzna i zewnętrzna powstałej aplikacji.

5.1 Implementacja algorytmu

Implementacja algorytmu napisana jest w języku C#. Język ten został wybrany, z uwagi na dużą liczbę darmowych bibliotek oraz dostępu do bardzo dobrej dokumentacji technicznej. Nie bez znaczenia pozostał też fakt dużej popularności języka, co przekłada się na większą możliwość uzyskania pomocy na forach programistycznych. Szczegółowy opis języka znajduje się w podrozdziale o specyfikacji wewnętrznej.

5.1.1 Wczytywanie danych

Pierwszym problemem, który stanął przed autorem tej pracy, było wczytywanie danych z formatu XHSTT. Format ten został szczegółowo omówiony w poprzednim rozdziale. Dane zostały zapisane w języku XML. Skorzystano więc z biblioteki systemowej *Xml.Linq*, która pozwala traktować dokument XML jako bazę danych i wysyłać do niego stosowne zapytania. Przykład wczytywania instancji za pomocą tej biblioteki

```
1 XElement inst = xdoc.Root.Elements("Instances")
2   .Elements("Instance")
3   .Where(x => (string)x.Attribute("Id") == instance.IdText)
4   .First();
```

Rysunek 5.1: Przykład wczytywania instancji za pomocą biblioteki *Xml.Linq*.

przedstawiony został na rysunku 5.1. Biblioteka *Xml.Linq* stanowiła spore ułatwienie, jednak w dalszym ciągu problemem pozostał złożony charakter dokumentu, ponieważ każde zagnieżdżenie musiało być wczytane za pomocą odpowiedniej linii kodu.

Wczytywane dane zapisywane są w bazie danych, dlatego każde kolejne uruchomienie aplikacji umożliwia pracę na już wczytanych danych.

Jak zostało powiedziane w poprzednich rozdziałach, założono, że wczytane dane zawierają zdarzenia z przypisanymi wcześniej zasobami takimi jak nauczyciel, sala i grupa. Dalsza implementacja algorytmu opiera się na tym założeniu.

5.1.2 Generowanie rozwiązania początkowego

Algorytm *Tabu search* poszukiwanie najlepszego rozwiązania musi rozpocząć od jakiegoś miejsca. Miejsce to nazywane jest rozwiązaniem początkowym. Warto przypomnieć, że algorytm *Tabu search* jest algorytmem heurystycznym. W zależności od tego, w jakim miejscu rozpocznie on poszukiwanie, może uzyskać różne rezultaty po określonej liczbie iteracji. Stworzenie początkowego planu zajęć, gdzie wszystkie zajęcia rozpoczynałyby się w poniedziałek, w pierwszym dostępnym oknie czasowym, mogłoby spowodować znaczne wydłużenie czasu, w którym algorytm znajdzie optymalne rozwiązanie. Wydłużony czas, spowodowany był by bardzo złą oceną takiego planu i dłuższą drogą, jaką algorytm musi pokonać, by dojść do rozwiązania optymalnego. Zdecydowano się więc na wprowadzenie elementu probabilistycznego, by w prosty sposób zróżnicować początkowy plan zajęć. Każdemu wydarzeniu przypisywane jest losowe okno czasowe. Dobrym pomysłem było by zastosowanie prostego algorytmu, który utworzył by początkowy plan zajęć z jeszcze lepszą oceną, jednak, z uwagi na ograniczony czas implementacji, zdecydowano się pozostać przy rozwiązaniu losowym.

5.1.3 Generowanie dostępnych ruchów algorytmu

By swobodniej generować sąsiedztwo niezbędne w dalszym działaniu algorytmu, zdecydowano się na wygenerowanie wszystkich dostępnych ruchów dla jednego kroku algorytmu. Jako dostępny ruch rozumiana jest para: wydarzenie i okno czasowe. Oznacza to, że wybranemu wydarzeniu przyporządkowane jest określone okno czasowe. Generowane są więc wszystkie pary, których liczba równa jest liczbie wydarzeń pomnożonej razy liczbę okien czasowych. Tak zinterpretowany ruch, może być w łatwy sposób wykorzystany przy generacji sąsiedztwa. Co więcej, tak wygenerowane pary nie są zależne od aktualnego rozwiązania i, dla każdego kroku algorytmu, są zawsze takie same (o ile nie znajdują się na liście Tabu). Dzięki temu, można łatwo identyfikować ruch jako parę indeksów i przechowywać go na liście Tabu. Liczba wszystkich dostępnych ruchów określa rozmiar sąsiedztwa, które algorytm powinien przeszukać w jednym kroku. Ponieważ liczba ta jest duża, konieczne było ograniczenie przeszukiwanego sąsiedztwa.

5.1.4 Generowanie i ocenianie sąsiedztwa dla wybranego rozwiązania

W ramach jednej iteracji algorytm powinien wygenerować sąsiedztwo dla wybranego rozwiązania, ocenić każdego sąsiada i wybrać najlepszego z nich. Ponieważ, funkcja oceny rozwiązania jest bardzo kosztowna, konieczne było ograniczenie rozmiaru przeszukiwanego sąsiedztwa. Parametr określający jego rozmiar jest jednym z parametrów wejściowych algorytmu. Po raz kolejny zdecydowano się wprowadzić element probabilistyczny. Z puli dostępnych ruchów wybierane są losowe jednostki. Każdy z wylosowanych ruchów wykonywany jest na aktualnym rozwiązaniu, tworząc nowe rozwiązanie, wchodzące w skład sąsiedztwa rozwiązania aktualnego. Tak wygenerowane sąsiedztwo jest oceniane i wybierane jest rozwiązanie najlepsze spośród dostępnych. Ruch, który doprowadził nas do rozwiązania najlepszego trafia na listę Tabu. Następnie wybrane rozwiązanie porównywane jest z rozwiązaniem globalnie najlepszym, jakie do tej pory udało się znaleźć. Jeżeli nowo wybrane rozwiązanie jest lepsze, staje się wtedy rozwiązaniem najlepszym globalnie. Ostatnim krokiem w ramach jednej iteracji algorytmu jest aktualizowanie listy Tabu. Dla każdego elementu na liście aktualizowany jest czas trwania w Tabu i, jeżeli jest on równy zeru, ruch trafia z powrotem do listy dostępnych ruchów algorytmu.

5.1.5 Funkcja oceny rozwiązania

Najtrudniejszym elementem implementacji była funkcja oceny danego rozwiązania. Z uwagi na konieczność sprawdzania wielu warunków i iteracji po wielu elementach, jest to najbardziej czasochłonna część wykonania algorytmu. Wszystkie ograniczenia, które ma spełniać otrzymany plan zajęć, muszą być zaimplementowane w tej funkcji. Funkcja ta bezpośrednio decyduje o jakości otrzymanego planu i daje duże możliwości, by rozwinąć ją w przyszłości.

Zdecydowano się wybrać do implementacji następujące ograniczenia:

- przypisanie wszystkim zdarzeniom określonego czasu,
- unikanie konfliktów między zasobami,
- unikanie dzielenia zajęć trwających dłużej niż jedno okno czasowe,
- minimalizacja pustych okien czasowych między zdarzeniami dla grup uczniów.

Każde z tych ograniczeń posiada określoną wartość kary, która zostanie dodana do końcowej oceny rozwiązania, za każdym razem, gdy ograniczenie nie zostanie spełnione.

Każde zdarzenie musi mieć przypisane okno czasowe. Podczas oceny tego ograniczenia sprawdzane są wszystkie dostępne wydarzenia. Za każdym razem, gdy któreś z wydarzeń nie będzie miało przypisanego czasu, nałożona zostanie odpowiednia kara. Ograniczenie to miało zastosowanie tylko w początkowej fazie implementacji algorytmu, ponieważ aktualnie, każde zdarzenie, już podczas generacji rozwiązania początkowego ma przypisane okno czasowe. Nie ma również możliwości, by algorytm usunął przypisane okno czasowe. Jedynymi zmianami może być przypisanie nowego okna czasowego.

Unikanie konfliktów między zasobami. Ograniczenie to sprawdzane jest w następujący sposób: dla każdego okna czasowego wyszukiwane są wszystkie zdarzenia, które w nim występują. Konieczne jest również przeszukanie dwóch okien czasowych w tył, by sprawdzić czy nie ma tam zajęć o długości dwóch lub trzech jednostek czasu. Po znalezieniu wszystkich zdarzeń, przeszukiwane są wszystkie zasoby, do nich przypisane. Każdy zasób sprawdzany jest pod kątem wystąpienia po raz kolejny w tym samym oknie czasowym. Za każde dodatkowe wystąpienie zasobu nakładana jest stosowna kara. Sprawdzanie tego ograniczenia ma największą złożoność obliczeniową ponieważ wymaga wielokrotnego sprawdzania zasobów.

Unikanie dzielenia zajęć trwających dłużej niż jedno okno czasowe. To ograniczenie może być złamane na przykład w przypadku, gdy zajęcia o czasie trwania dwóch okien czasowych przypisane są na ostatnie okno czasowe danego dnia. Wtedy druga godzina zajęć przypisana jest w pierwszym oknie czasowym dnia następnego. Nie jest to zjawisko pożądane. By wykryć złamanie tego ograniczenia konieczne jest sprawdzenie wszystkich zajęć o czasie trwania dłuższym niż jeden. Dla każdego z tych zajęć sprawdzane są kolejne okna czasowe występujące po nim (w zależności od długości zajęć jest to jedno lub dwa okna czasowe). Jeżeli okna czasowe przypadające na jedno zajęcie należą do różnych dni, to nakładana jest ustalona kara.

Wszystkie dotychczasowe ograniczenia można było określić jako ograniczenia twarde. Kara za ich złamanie była bardzo wysoka. Ostatnie ograniczenie jest ograniczeniem miękkim. W kara za jego złamanie to około 10% wartości kary poprzednich ograniczeń. Minimalizacja pustych okien czasowych między zdarzeniami dla grup uczniów nie jest obowiązkowa dla poprawnego planu zajęć. Jest jednak zjawiskiem pożądanym przez uczniów. By sprawdzić te ograniczenie konieczne jest przeszukanie planu dla każdej klasy z osobna. Jeżeli dla danej klasy, w danym dniu, wystąpiły już zajęcia, następnie wystąpiło puste okno czasowe, a po nim kolejne zajęcia to nałożona zostanie kara. Kara jest zależna od liczby pustych okien czasowych między zajęciami.

5.2 Specyfikacja wewnętrzna

Poprzedni podrozdział miał na celu przybliżyć czytelnikowi pomysł i sposób w jaki zaimplementowany został algorytm *Tabu search*. Ten podrozdział zawiera szczegóły techniczne implementacji, opis użytych technologii, używanych klas oraz zawiera najważniejsze fragmenty kodu.

5.2.1 Użyte technologie i narzędzia

- Język programowania C# - jest to obiektowy język programowania, którego początki sięgają roku 1998. Został zaprojektowany dla firmy Microsoft przez Andersa Hejlsberga. Program napisany w tym języku jest kompilowany do języka *Common Intermediate Language* (CIL), który jest wykonywany w środowisku *.NET Framework*. Jest to język prosty, o dużych możliwościach i wielu cechach wspólnych z językami programowania C++ oraz Java [7].

- Technologia Linq - Language-Integrated Query (LINQ) to technologia zapytań w języku zintegrowanym, pozwalająca odczytywać dane, pochodzące z różnych źródeł, w postaci obiektów. Udostępnia szereg funkcji filtrujących i wyszukiujących, które, odpowiednio użyte, w znacznej mierze przyspieszają działanie programu. W implementacji algorytmu, którego dotyczy ta praca, zapytania Linq ułatwiają komunikację z bazą danych oraz czytanie dokumentów XML.
- Windows Forms - interfejs programowania graficznych aplikacji należący do środowiska *.NET Framework*. Jest to technologia tworzenia aplikacji z graficznym interfejsem użytkownika, umożliwiająca obsługę zdarzeń napływających od użytkownika. Obecnie wypierana przez technologię *WPF*, mimo to, dzięki swej prostocie i przejrzystości, jest dalej używana przez programistów.
- Entity Framework - jest to wolne oprogramowanie typu Object Relational Mapping (ORM), pozwalające odwzorować relacyjną bazę danych za pomocą architektury obiektowej. Dzięki temu narzędziu programista może w łatwy sposób zaprojektować bazę danych nie mając wiedzy na temat języka SQL. Stosując podejście *code first* można zaprojektować tylko klasy bazowe, a resztę powierzyć narzędziu Entity Framework, które utworzy odpowiednią strukturę bazy danych.
- Microsoft Visual Studio 2015 - zintegrowane środowisko programistyczne firmy Microsoft, umożliwia pisanie i kompilowanie aplikacji w językach takich jak C#, C++, C czy Visual Basic, na różne platformy. Dzięki dużej liczbie narzędzi umożliwia łatwe testowanie i debugowanie kodu, oraz pozwala wydajnie tworzyć nowe aplikacje. Jest to naturalny wybór przy języku programowania C#.
- SQL Server 2014 Managment Studio - zintegrowane środowisko do zarządzania bazami danych. Zawiera narzędzia do konfiguracji i monitorowania baz danych, umożliwia budowę zapytań i podgląd wszystkich tabel w bazie danych. Autor pracy wykorzystał to środowisko do testowania poprawności wykonanych operacji i analizy uzyskanych wyników.

5.2.2 Opis klas i ważniejszych funkcji

Solucja aplikacji podzielona została na foldery. Każdy z folderów zawiera klasy odpowiedzialne za inną funkcjonalność aplikacji. Folder *Code* zawiera klasy odpowiedzialne za cały algorytm wyszukiwania. W folderze *Data* znajdują się klasy służące

do parsowania plików wejściowych XML na obiekty, i zapisywania nowo powstałych obiektów do bazy danych. Folder *Model* zawiera klasy odwzorowujące obiekty znajdujące się w bazie danych, znajdują się więc tu klasy takie jak *Instance*, *Event*, *Resource*. Ostatni folder *ViewModel* przechowuje klasy odpowiedzialne za przygotowanie danych to zaprezentowania ich w interfejsie graficznym. Poza folderami znajduje się osobna klasa *Form1*, która obsługuje interfejs graficzny użytkownika.

5.3 Specyfikacja zewnętrzna

Rozdział 6

Testowanie

6.1 Środowisko testowe

6.2 Zestaw danych testowych

6.3 Wyniki działania aplikacji

6.4 Znaczenie parametru długości Tabu.

Rozdział 7

Podsumowanie

Bibliografia

- [1] A. Debudaj-Grabysz, J. Widuch, and S. Deorowicz. *Algorytmy i struktury danych. Wybór zaawansowanych metod*. Wydawnictwo Politechniki śląskiej, Gliwice, 2012.
- [2] Fred Glover. *Future Paths for Integer Programming and Links to Artificial Intelligence*. Oxford: Elsevier, 1986.
- [3] I.H. Osman and J.P. Kelly. *Meta-heuristics: An Overview*. Kluwer Academic Publishers, 1996.
- [4] Strona internetowa: <http://www.it.usyd.edu.au/~jeff/cgi-bin/hseval.cgi?op=spec>, czerwiec 2017.
- [5] Strona internetowa: <http://www.it.usyd.edu.au/~jeff/cgi-bin/hseval.cgi?op=spec&part=constraints>, czerwiec 2017.
- [6] Strona internetowa: <https://www.utwente.nl/ctit/hstt>, czerwiec 2017.
- [7] Strona internetowa: <https://docs.microsoft.com/en-us/dotnet/csharp/getting-started/introduction-to-the-csharp-language-and-the-net-framework>, czerwiec 2017.